

RESSOURCER OG FORBRUG

1. Tema

- Hvordan ser vores forbrug ud, og hvordan kan vi forstå det bedre? Hvordan bliver forbrugskulturen skabt og opretholdt, hvordan kan vi nedsætte forbruget på en god måde, og hvad skal der til?

2. Baggrund

- Den nuværende generation af unge danskere – og i øvrigt også de fleste voksne – kender ikke til ressourceknaphed, og de fleste af os ved ikke, hvad det vil sige at skulle spare på hverken vand, mad, eller tøj. Unge i Danmark står til at blive den mest forbrugende generation i et af de mest forbrugende lande i verden, og hver dag bliver de motiveret til det gennem reklamer, sociale medier og selv politikere; ja hele samfundsøkonomien er bundet op på, at vi alle forbruger. Samtidig har mange unge en fornemmelse for, at det, de forbruger er lavet af nogen et sted i verden, og flere og flere bliver bevidste om, at vores forbrug og livsstil påvirker miljøet, klimaet og andres leve- og arbejdsvilkår. Nogle er endda der, hvor de har lyst til at sænke deres forbrug, men synes at det er svært både af praktiske og sociale årsager. Endelig kæmper de mod en udbredt forestilling om, at et sænket materielt forbrug er lig lavere lykke eller et 'tilbage til jordhulen-liv'.

3. Mål

- Workshoppens sigter på at give eleverne nogle redskaber til bedre at forstå forholdet mellem ressourcer og forbrug, og hvor de selv kan – og trives med – at ændre vaner, og hvad der skal til i både omgivelser og på samfundsplan for at vi kan leve godt – eller måske bedre – med et sænket forbrug.

4. Gruppestørrelse og sammensætning

- Fra 4 til 20. Størrelsen på gruppen har naturligvis en betydning for, hvordan snakken struktureres. Udgangspunktet for den følgende beskrivelse er en gruppe på 8.

- Workshoppens er for elever fra gymnasiet og til unge voksne. De valgte tekster (i denne workshop) er på et relativt højt fagligt niveau, men det kan justeres efter gruppens alder og forudsætninger. Desuden vil nogle grupper trives med, at stoffet man arbejder med på dag to, deles ud som fulde tekster eller tekstuddrag til forberedelse nogle dage før workshoppens.

- Workshoppens er også designet til en målgruppe, der i udgangspunktet har en interesse for forbrug.

5. Tid

- Denne workshop strækker sig over to dage, men man kan sagtens vælge en af dagene eller dele den ud over længere tid.

6. Sted

- På skolen og i lokalområdet.

7. Redskaber

- Flipover
- Post-its
- Penne
- Tusher
- Print af de valgte citater
- Evt. tekst til oplæsning

8. Workshoppens forløb

DAG 1:

a) Opstart og forventningsafstemning:

Begynd med at sende dine elever ud en tur. Du skal bede dem indsamle følgende ting (enten noteret på en blok eller tegnet, fotograferet eller bragt med tilbage):

- 10 ting, du synes er nødvendige at købe eller anskaffe sig.
- 10 ting, som du selv har, men godt kunne undvære, hvis du gjorde en stor indsats
- 10 ting, som du aldrig kunne leve uden

Når de kommer tilbage fortæller du dem, hvad de skal lave i dag. Brug den lille indsamlingsøvelse som en appetitvækker og fortæl at I vender tilbage til den senere.

b) Praktisk – se filmen **No Impact Man**:

Hvis I har tid, så se filmen **No Impact Man** (93 minutter). Den er lidt lang men rigtig god til at sætte en debat i gang om vores personlige forbrug og hvordan vi eventuelt selv kan skære ned på vores personlige forbrug. Diskuter efterfølgende, hvad I tænker om Colin og hans families livsstil i udgangspunktet. Hvad tænker I om det projekt, han sætter i gang?

c) Praktisk – Undersøg jeres eget forbrug:

Tal med eleverne om, hvad de har fundet i den indledende øvelse. Klassificere på en tavle eller whiteboard, hvad de har bragt ind. Skriv hvad det er, og diskuter alt sammen hvorfor det er unødvendigt, svært at leve uden osv. Tag diskussionen til et strukturelt niveau: f.eks. hvilke strukturer i vores samfund gør det svært for os at leve uden en smartphone / en cykel / et hus osv. Hvad skulle der til for at ændre det? Tag eksempler fra andre steder i verden, hvor disse ting ikke ses som nødvendige for at kunne leve et godt liv. Sæt det også i relation til filmen. Hvordan henholdsvis ligner og adskiller jeres overvejelser sig fra Colins?

d) Teoretisk – Den økologiske rygsæk:

Her kan I diskutere det skjulte forbrug – også kaldet 'den økologiske rygsæk'. Begrebet dækker over en metode til at illustrere den menneskeskabte brug af naturressourcer. Den økologiske rygsæk er et mål for et produkts eller en proces økologiske påvirkning af miljøet. Det kan ses som et billedligt udtryk for alle de naturressourcer, som et produkt bærer med sig over hele produktets livsforløb, dels som: Råmaterialer, energi input, affaldsstoffer (se mere under punkt 10: Fagstof). Vælg én af de væsentlige ting, som gruppen har klassificeret som meget vigtig (f.eks. En cykel, en computer, en smartphone osv.), og få dem til at tegne en økologisk rygsæk for denne genstand, helt fra metallerne /

naturressourcerne bliver udvundet et sted i verden og til de havner i deres hjem. I kan evt. tegne det som en kæde med mange led: udvinding, transport, forarbejdning, transport, forædling, transport osv. Snak omhyggeligt om alle faser og husk ressourceinput, -output, transport og affald på alle niveauer af kæden.

e) Teoretisk – planlagt og forestillet forældelse:

Introducer eleverne for begrebet 'planlagt forældelse' (at produkter holder meget kort tid og derfor ofte skal udskiftes) og 'forestillet forældelse' (at produkter meget hurtigt går af mode og derfor ofte skal udskiftes). Begrebet blev første gang introduceret af Bernard London i 1932 (se punkt 10: Fagstof). I kan læse den tekst, som London skrev og / eller I kan se dokumentarfilmen "The Light Bulb Conspiracy", der behandler dette emne meget grundigt (se punkt 10: Fagstof). Brug disse teoretiske inputs til at sætte elevernes personlige oplevelser med ressourcer i et strukturelt lys. Hvordan oplever de, at de bliver lokket til at forbruge mere gennem firmaernes brug af både planlagt og forestillet forældelse? Hvad tænker de om, at denne logik i dag gennemsyrrer markedet og endda er en del af tankegangen indenfor flere designuddannelser?

f) Teoretisk – Mindre forbrug?:

Her efter kan I have en løsningsorienteret diskussion, hvor I undersøger, hvordan I kunne sortere unødvendige ting fra i jeres liv. Det bør både være på et personligt men i høj grad også på et strukturelt plan. Pas her meget på, at det ikke bliver en omgang 'shaming', altså at eleverne føler, at deres livsvalg og -stil bliver udstillet og udskældt. Vis hvor meget, de er påvirket af det omkringliggende samfund, normer osv. Spørg dem for eksempel: Hvordan kunne vi omorganisere vores samfund for at gøre det muligt at leve uden disse ting? Hvordan kunne vi hjælpe hinanden med at leve uden disse ting? Hvordan kan man udfordre planlagt og forestillet forældelse?

Som et værktøj til at strukturere denne diskussion kan I bruge det vi kalder for R-trappen. De enkelte trin på trappen visualiserer forskellige måder at mindske sit forbrug på ved i første omgang af mindske inputtet af produkter i sit liv og derefter at beholde produkterne længst muligt i brug samt til sidst at skille sig af med produkterne på en fornuftig måde. Jo højere oppe på trappen, man kan aktivere sig selv, jo færre ressourcer bruger man, og jo mindre affald producerer man.

• REFUSE (Sig 'Nej tak!')

Dette øverste trin er for mange nok det sværeste at aktivere sig selv på, til gengæld er det også her, du kan mindske dit forbrug mest. Her siger du 'Nej tak!' når folk tilbyder dig noget: en ny telefon, en tur til Thailand, en stor argentinsk bøf. Det kan være svært at sige nej af sociale grunde, men det er en sund øvelse, der kan føre til mange gode snakke med venner og familie. Og der er mange måder at sige Nej på. Giv hinanden nogle udfordringer og se, hvilke reaktioner I får fra omverdenen.

- **REDUCER (Lad være!):**
Dette trin handler om at se indad: kan vi prøve at sætte en grænse for vores indre forbruger. Vi er alle vokset op i et forbrugssamfund, så det kan være svært at stå af forbrugerræset. Her udfordrer vi den forestillede forældelse. Tal om det kinesiske ordsprog: Hvis du ejer mere end tre ting, ejer tingene dig. Eller om tanken i 'simple living': ej mindre - lev mere. I kan også arbejde med dogmer: Hvad kunne vi leve uden? Hvad forventes af os? (Kød, fly, konventionel mad, sæbe, toiletpapir mv.)
- **RECOVER (reparer):**
Dette trin er et opgør med den planlagte forældelse. Mange produkter er i dag lavet i så ringe kvalitet, at det hurtigt går i stykker og ikke økonomisk kan betale sig at reparere, men vi bestemmer jo selv om vi vil forsøge alligevel. Der findes i dag utallige reparationscaféer, der forsøger at gøre op med dette. Diskuter hvilke måder I kan komme i tanke om, der kan forlænge produkters levetid.
- **REPURPOSE (omdan):**
Her udfordrer vi igen den forestillede forældelse ved at omdanne produkter, vi ikke længere bruger eller har brug for til noget andet eller forærer det væk, så det kan få ny betydning og værdi for andre.
- **RECYCLE (affaldssortering):**
Når et produkt er blevet repareret og omdannet utallige gange og ikke længere står til at redde, så skal vi skaffe os af med det på den mest hensigtsmæssige måde. I dag er det heldigvis blevet moderne at sortere affald, men tal med eleverne om, hvor mange kategorier af affald der findes. Mange chokeres ofte over, at der på mange genbrugsstationer findes 53 kategorier af affald, hvoraf meget kan blive smeltet om og brugt igen. Tal om, hvordan det kan blive lettere at sortere sit affald, der hvor i holder til eller på et nationalt / globalt plan.
- **ROT (forrådelse):**
Dette er det laveste trin på stigen og den letteste måde at forholde sig til sit forbrug og affald: Alt kan rådne og tilslutte sig nye kredsløb over tid. Selv atomaffald: men det kan tage tusindvis af år. På et tidspunkt vil det igen være en del af naturlige systemer. Men ikke nødvendigvis nogle systemer, vi ønsker eller kan leve med. Derfor ønsker vi kun at lade organisk materiale rådne.

Bed deltagerne give konkrete eksempler på, hvordan man kan handle på alle seks trin. Brug allerhelst snakken som udgangspunkt til at iværksætte en handling i jeres lokalområde.

DAG 2:

Denne dag tager ideelt udgangspunkt i snakken omkring ressourcer og R-trappen fra dagen før og fokuserer specifikt på de strukturer, som omgiver os og sætter betingelser for forandring i vores forbrug og livsvalg. Workshopen giver redskaber til at forstå bedre, hvordan vi kan komme op på de øverste trin på

R-trappen, og hvordan strukturerne – både de økonomiske og de sociale – sætter betingelserne for, hvor langt vi kan nå, og hvor let eller svært det er.

a) Refleksion - Elevernes personlige erfaring som indgang (f.eks. 30 min.)

- Eleverne går to-og-to og skiftes til at fortælle om en oplevelse, hvor de havde lyst til ikke at forbruge, og om de lykkedes med det eller ikke. Det kan være at sige nej tak til noget; ikke spise kød; fravælge flyturen; ikke købe ny printer/telefon eller lign., men det kan måske også være andre slags forbrug; det er op til eleverne.
- Vi samles, og dem der noget på hjerte fortæller.
- Vi taler i fællesskab om, hvad der gjorde det let eller svært, og underviseren noterer imens på flipover i kategorierne: 'let' og 'svært'
- Underviseren spørger til sidst, om eleverne kan dele noterne op i 'indre faktorer' (kan være dovenskab, lyst, manglende viden, økonomi mv.) og 'ydre faktorer' (kan være økonomi, infrastruktur, tid, forventninger mv.). Eleverne er meget velkomne til at blande sig i, hvordan underviseren kategoriserer. Det kan være, at én faktor hører til flere kategorier, eller at de ser, at nogle af faktorerne spiller sammen eller modarbejder hinanden. Det kan også være, at I finder en tredje kategori mellem indre og ydre faktorer... Dette er optakten til at arbejde med teksterne/citaterne i øvelse 8.b. Brug også øvelsen til at forklare, hvad formålet er med den workshop, eleverne netop er ved at deltage i.

b) Teoretisk - Arbejde ud fra citater fra Tim Jackson

(f.eks. 60 min. inkl. pause – kan forlænges ved at man bruger længere tekstuddrag i stedet for tekster og giver eleverne længere tid til at læse og diskutere. Her er udgangspunktet, at vi arbejder med citater.)

I denne session arbejder vi ud fra citater eller tekstuddrag fra bogen Prosperity without Growth, skrevet af Tim Jackson, der var Economics Commissioner of The Royal Sustainability Commission i Storbritannien i årene omkring 2008-9. Tekster herfra kan suppleres eller erstattes med lettere tekster og/eller tekster på dansk, og underviseren vurderer, hvor lange citaterne skal være. Hvis det er citater (modsat tekstuddrag) skal det være sådan, at man kan læse dem på 1-2 minutter, og at de har en klar pointe uden, at man har læst den øvrige tekst.

I Prosperity without growth, giver Tim Jackson en både kompetent og sympatisk analyse af, hvordan vi skaber strukturelle forandringer, så vi kan sikre og udvikle et samfund med stor trivsel som ikke er bundet op på den nuværende uholdbare vækstøkonomi. Bogen giver både en samfundsøkonomisk forklaring på, hvordan vækstøkonomien fungerer – og ikke fungerer – og en mere antropologisk beskrivelse af de psykologiske og sociale dynamikker, der gør os til forbrugere. Jackson beskriver, hvordan de to niveauer spiller sammen, så vi holdes fast i det enorme ressourceforbrug og en materialistisk kultur, men også hvilke strukturelle forandringer og individuelle valg, der kan åbne op for forandring.

- Underviseren lægger de printede citater (i stor tekst på separate ark) rundt omkring i lokalet, og eleverne får mulighed for at gå rundt og læse dem (10-20 min. afhængigt af hvor stor gruppen er og hvor mange citater, der er).

- Eleverne samles i små grupper om det citat, de gerne vil diskutere – fordi det enten inspirerer eller provokerer. Grupperne kan tale om: hvad læser du i dette citat? Kan du genkende denne dynamik – hvor og hvordan?

- I samles, og grupperne læser deres citat højt og fortæller om deres diskussion. I diskuterer i fællesskab de faktorer, der gør det svært at forbruge mindre. Underviseren noterer elevernes pointer i tre kategorier: 'indre faktorer', 'den sociale kontekst' og 'ydre faktorer' (se session a.). Den sociale kontekst kan nu være forventninger, FOMO, frygten for at være udenfor mv.

c) Handling - Analyse af veje til forandring: (f.eks. 60 min. inkl. pause)

Denne session handler om løsninger med fokus på elevernes egne erfaringer og deres observationer af deres omgivelser og samfund. Den tager udgangspunkt i den første snak om egne erfaringer (øvelse 8.a), og i kategorierne 'indre faktorer', 'sociale faktorer' og 'ydre faktorer'.

- Eleverne får spørgsmålet: Hvad kan vi gøre på a) individuelt niveau (hvad kan du selv gøre som det er nu?), b) i vores omgivelser (hvor(dan) kan du få accept og opbakning til, hvordan du vil leve?) og c) strukturelt niveau (hvad har du brug for, at der bliver forandret i samfundet, infrastrukturen mv., for at du kan ændre vaner?). De tre spørgsmål, der svarer til hver sit niveau, er skrevet op, så alle kan læse dem.

- Eleverne inviteres til at tænke over den situation, de startede ud med at fortælle om, og notere for dem selv, hvad der kunne ske på de tre niveauer.

- Eleverne går sammen to-og-to og diskuterer.

- Vi samles og bruger de tre kategorier 'det indre', 'det sociale', 'det strukturelle' til at diskutere, hvor og hvordan vi hver især og i fællesskab kan skabe eller skubbe på for forandring – og hvor vi har brug for, at der sker noget på samfundsplan. Det er vigtigt, at fokus er på det, som giver glæde og handlefrihed, så man kommer ud over "askese-tankegangen".

- Workshopen kan afsluttes ved, at vi igen ser på R-trappen, og eleverne hver især tager en beslutning om, hvor DE vil skabe forandring. Det bør helst være en lille og livsnær beslutning, som er overkommeligt og noget, som vil bringe glæde og motivation og få den enkelte til at føle sig friere.

- Alternativt: oplæsning af et uddrag fra artiklen Medborgerskab i det 21. århundrede af Andreas Lloyd. Lloyds kapitel giver nogle bud på, hvordan vi kan forstå forandring og ikke mindst se os selv som del af forandringen. Den er ikke rettet mod temaet forbrug som sådan, men kan være en fin afslutning på workshopen, som giver mod og motivation til at finde sin egen vej. Det foreslåede uddrag (se punkt 10: Fagstof) handler netop om de tre niveauer; her 'nær', 'fælles' og 'fjern', hvordan de hænger sammen, og hvordan man kan være med til at skubbe på, der hvor man selv har muligheden og motivationen.

9. Facilitatorrefleksioner

• Koblingen mellem teori og praksis:

Denne to-dages workshop tager udgangspunkt i en praktisk øvelse, hvor eleverne er ude i felten, forholder sig til de kendte omgivelser og bruger deres sanser og deres dømmekraft. Derfra går den over i diskussion og analyse, men stadig med udgangspunkt i elevernes umiddelbare liv og dagligdag. Dette lægger et godt fundament for at tage diskussionen op på strukturelt plan og tale om dynamikker i samfundet.

• Åben dialog versus lærerstyring:

Workshopen tager som sagt udgangspunkt i en elevgruppe, hvor der er en vis kritisk interesse omkring vores forbrugskultur, viden om sammenhængen mellem forbrug og bæredygtighed og et vist ønske om forandring. Her bør du som underviser nøje overveje, om de pågældende elever deler denne dagsorden, eller om de/nogle vil opleve det som irriterende, eller som om de får pålagt en bestemt "moralisk byrde". Det første er ok og kan sparke nogle interessante diskussioner i gang; det sidste kan risikere at skabe blokkering overfor emnet og snakken. Det er her en fordel at beskrive workshopen som et forbrugseksperimentarium, hvor I måske forestiller jer en situation, hvor I har fået opgaven at finde ud af, hvordan befolkningen kan forbruge mindre.

• Hvor meget skal man vide om emnet for at undervise i det?

Som altid er det en fordel at have en stor viden om emnet, som man kan bruge til at berige elevernes diskussioner. I denne workshop er der dog størst fokus på elevernes egne oplevelser og analyser, og det vi giver dem, er mest redskaber til at strukturere disse. På workshoppens anden dag bruger vi tekster i stedet for f.eks. et oplæg fra underviseren. Disse skal trods alt udvælges af underviseren, men her har man jo frihed til at vælge efter ens eget interesse/fagområde. Nedenfor giver vi dog nogle bud på tekster som kan læses (og som er brugt i vores workshop).

10. Fagstof

• Om Den økologiske rygsæk, dag 1:

- Begrebet dækker over en metode til at illustrere den menneskeskabte brug af naturressourcerne. Den økologiske rygsæk er et mål for et produkts eller en proces økologiske påvirkning af miljøet. Det kan ses som et billedligt udtryk for alle de naturressourcer, som et produkt bærer med sig over hele produktets livsforløb, dels som: Råmaterialer, energi input, affaldsstoffer. Læs mere her:

https://noah.dk/materiale/okologisk-rygsæk-om-produkternes-skjulte-miljobelastning?gclid=CjOK-CQjwprbPBRCHARisAF_7gDa_afcN9-Y7G9aIF9k69fzPw8LGwtXV3jPZDVzs2DJTSuHRnKwTWvAaAt-VAEALw_wcB

• Om planlagt forældelse, dag 1:

- Dokumentarfilm om planlagt forældelse: "The Light Bulb Conspiracy": <http://topdocumentaryfilms.com/light-bulb-conspiracy/> (gratis onlinevisning)

- Den tekst fra 1932, hvor det første gang blev foreslået at indføre begrebet planlagt forældelse: "Ending the Depression Through Planned Obsolescence" af Bernard London, 1932.: [http://www.murks-nein-danke.de/blog/download/London_\(1932\)_Ending_the_depression_through_planned_obsolescence.pdf](http://www.murks-nein-danke.de/blog/download/London_(1932)_Ending_the_depression_through_planned_obsolescence.pdf) (Teksten er tilgængelig online)

• Story of Stuff, dag 1:

- Der er masser af inspirerende videoer at finde på Story of Stuff Projects youtube kanal eller hjemmeside: <https://www.youtube.com/channel/UCRNnYXD8Elz5zwKQ2jAcbAg>

- Især den allerførste film fra 2007, der kort og godt hedder Story of Stuff er rigtig god til at summere hele denne workshops diskussioner op: <https://www.youtube.com/watch?v=9GorqroigqM> (21 minutter). Filmen behandler både ressourcekredsløb (Den Økologiske Rygsæk), planlagt og forestillet forældelse og andre af workshoppens centrale begreber.

- Til at diskutere, hvad vi kan gøre ved det hele er filmen Story of Solutions rigtig god, fordi den på en sjov og pædagogisk måde viser, at rigtige ændringer først sker, når vi sætter nogle helt andre langsigtede mål end vækstrater og BNP. Find filmen her: <https://www.youtube.com/watch?v=cpkRvc-sOKk> (9 minutter).

• Forslag til tekster for udvalg af citater og underviserens forberedelse, dag 2:

Prosperity Without Growth af Tim Jackson (2009), Routledge:

- Kapitel 6: The Iron Cage of Consumerism, (særligt side 96-102 er der gode tekststykker til workshoppen)

- Kapitel 9: Flourishing – Within Limits, (særligt side 146-152 er der gode tekststykker til workshoppen)

- Kapitel 10: Governance for Prosperity, afsnit 1: The role of Government, side 158-161.

- Kapitel 11: The Transition to a Sustainable Economy, (god baggrundsviden om forslag til ændringer på strukturelt plan og forudsætninger for at ændre den sociale logik (mest til underviseren)).

• Supplerende tekster for udvalg af citater og underviserens forberedelse, dag 2:

- Vækst og Hverdagsliv (særligt side 48-51) af Toke Haunstrup Christensen (2008): John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>

- Forbrug er benzin til vækstmotoren (side 193-200 om forudsætningerne for forbrugskulturen – side 200-203 om forudsætninger for forandring) af Inge Røpke (2008) i John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>

• Tekst til oplæsning

- Medborgerskab i det 21. Århundrede af Andreas Lloyd (tekstuddrag side 223-203) (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018